

PATRIMONIU

ANALIZA CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI STRUCTURALE A PRIMEI MITROPOLII DE LA CURTEA DE ARGHEȘ*

Sorin Minghiat

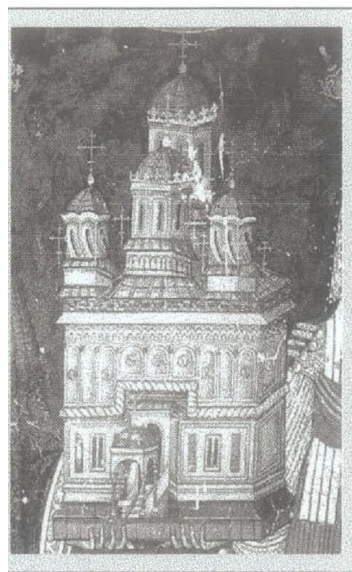
PREAMBUL

Un monument emblematic pentru evoluția arhitecturii medievale din Țara Românească este biserica episcopală de la Curtea de Argeș - ctitoria lui Neagoe Basarab de la 1517, edificată pe cât se pare pe locul Primei Mitropolii a Țării Românești. Aceasta fusese ridicată posibil de Vlad Dracul (1436-1442 și 1443-1447) dacă nu cumva este chiar mai veche din vremea bunicului său Radu I „Negru” (1337-1338), tatăl lui Mircea cel Bătrân.

Mitropolia, ca instituție la Argeș, datează din vremea domniei lui Nicolae Alexandru când, în mai 1359, are loc strămutarea reședinței mitropolitului IACHINT de la Vicina la Argeș¹ și odată cu el a Mitropoliei numită de atunci a „Ungrovlahiei”.

Până la ridicarea unui edificiu dedicat funcției de Biserică Mitropolitană nu se știe cu exactitate unde a funcționat această mitropolie la Argeș. În schimb pisania ctitoriei lui Neagoe, confirmată de precizarea lui Gavril Protul, certifică faptul că actuala Biserică Episcopală a înlocuit-o pe cea a vechii Mitropolii.

Este posibil ca vechea mitropolie să fi fost afectată de o puternică inundație sau poate un cutremur să-i fi produs grave avarii ce au condus la

* Această lucrare face parte din teza de doctorat cu titlul:

„TEHNICI DE CONSTRUCȚIE ÎN EVUL MEDIU PE TERITORIUL ȚĂRILOR ROMÂNE în contextul conformării spațial structurale a edificiilor religioase din aria creștinismului răsăritean” susținută la **Universitatea de Arhitectură și Urbanism „ION MINCU” București în anul 2001**. Autor: **Arhitect SORIN MINGHIAT**. Coordonator științific **Prof. Dr. Arhitect EUGENIU APOSTOL**. Prezentul studiu cu titlul **ANALIZA CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI STRUCTURALE A PRIMEI MITROPOLII DE LA CURTEA DE ARGHEȘ** face parte integrantă din teza de doctorat ca studiu de caz.

¹ Vezi Cristian Moisescu în articolul „Noi considerații asupra vechimii arhitecturii Bisericii Sf. Atanasie din Niculiței „în *Istro-Pontica*, Tulcea 2000.

părăsirea ei, stare în care o găsește Neagoe care mărturisește: „am găsit-o domnia mea dărâmată și neîntărită” și adaugă mai departe „ochii inimii mele s-au deschis și am hotărât această mai sus pomenită biserică den temelii a o zidi și a o înălța și întări”²

Asupra raportului ctitoricesc al Basarabului, al modului în care Neagoe ozidește, înalță și întărește, s-a iscat, în deceniul VI al sec XX, o virulentă controversă științifică între doi iluștri oameni de știință: istoricul de artă VIRGIL VĂTĂȘIANU și arhitectul GRIGORE IONESCU care au păreri diferite privind modul în care s-a ajuns la rezolvarea morfologico-structurală în raport cu vechea clădire a fostei Mitropolii.

Fig.1: Biserica Episcopală de la Argeș înainte și după intervenția lui Lecomte du Nouy (1)

Din păcate restaurarea brutală realizată la sfârșitul sec. XIX de către arhitectul francez André Lecomte du Nouy a înlăturat o serie întreagă de indicii prețioase pentru reconstituirea monumentului dispărut.

Urmele vechiului edificiu sunt ascunse sub actuala pardoseală și vor sta acolo până la următoarea restaurare și cercetare arheologică. Îmbrăcarea cu piatră în exterior, a actualii biserici, împiedică observarea paramentului original care ar putea pune în evidență diverse etape de construcție.

² Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, Editura Academiei RPR, 1963, p.285.

Totuși o analiză atentă a unor elemente de construcție și observarea minuțioasă a elementelor morfologice pot aduce noi argumente în favoarea uneia sau alteia dintre ipoteze sau chiar la conturarea unei ipoteze noi.

Există fără îndoială o serie de curiozități sau nepotriviri în ceea ce privește logica compozițional planimetrică, constructiv-structurală, volumetrică și decorativă pe care o vom analiza pe parcursul studiului.

După părerea lui VIRGIL VĂTĂȘIANU, Biserica Episcopală de la Argeș este o refacere radicală a uneia foarte asemănătoare, precum Vodița II sau Cozia,³ care păstrează din prima construcție absida altarului până în dreptul celor două ante care preced absidele laterale.

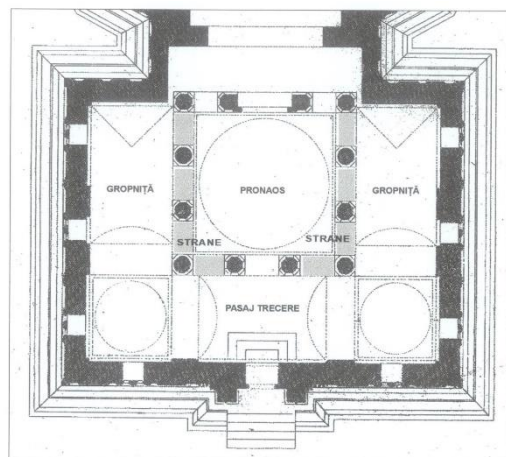
Aceste ante sunt identificate cu pilaștrii susținători ai turlei naosului la bisericile sus amintite.

INTERPRETĂRI ASUPRA APARIȚIEI PRONAOSULUI DEZVOLTAT

LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGEȘ

Istoricul de artă VIRGIL VĂTĂȘIANU presupune că meșterul lui Neagoe îmbracă în exterior vechile abside și continuă pronaosul pătrat amplificându-l cu un ambacru pe trei laturi, renunțând în același timp la peretele despărțitor dintre naos și pronaos așa cum se vede în Fig.2.

Fig. 2: Pronaosul cu cele două gropnițe și pasajul de trecere (1)

În schimb arhitectul GRIGORE IONESCU se declară un adversar al refacerii fostei mitropolii argumentând că meșterul lui Neagoe, Manolli din Năieșia, adus probabil de către domn de la Constantinopol, a avut suficiente resurse materiale pentru construirea unei noi ctitorii care avea și rol de necropolă domnească. Autorul „Istoriei Arhitecturii în România” se declară de acord cu teza păstrării locului altarului vechii biserici dar respinge cel

³ Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, Editura Academiei RPR, 195, pp. 489-491.

de-al doilea motiv al economiei de material ce s-ar fi realizat prin înglobarea unei singure abside, cea a altarului vechii Mitropolii, în noua ctitorie a lui Neagoe.

Istoricul PAVEL CHIHAIIA⁴ interpretează pronaosul dezvoltat ca fiind de fapt contopirea a două încăperi; un pronaos pătrat înconjurat de un exonartex care cuprindea de o parte și de alta a pasajului intrării două gropnițe (Fig. 2).

Este foarte interesant că, până la restaurarea lui Lecomte du Nouy, nucleul central al pronaosului mic delimitat de cei 12 stâlpi era separat de gropnițe prin opt strane și opt icoane cu față dublă dispuse între coloane.

EMIL LĂZĂRESCU a descoperit trei dintre cele opt icoane dispuse între pronaos și camera mormintelor, reconstituind întregul ansamblu și constată că aceste icoane aveau zugrăviți pe față dinspre pronaos sfinți eremiți iar pe cea dinspre camera mormintelor sfinți militari așezați față în față cu chipurile voievodale pictate pe perete.

O observație de natură tehnică demnă de a fi luată în considerație aparține profesorului arhitect GRIGORE IONESCU care atrage atenția că prin alipirea unei porțiuni de construcție la cea veche s-ar fi produs, datorită tasărilor inegale, fisuri în zona de îmbinare.

Pe de altă parte, placajul de piatră pe care biserica l-a primit în vremea lui Neagoe după amplificarea ei, poate ascunde îmbinarea celor două faze de construcție, evidențiate prin diferențe de material și tehnica zidirii și posibile fisuri datorate tasărilor inegale produse între partea mai veche și intervenția din sec. XVI.⁵

1. ANALIZĂ CONFORMĂRII PLANIMETRICE ȘI SPAȚIAL VOLUMETRICE LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGHEȘ

În fond problema care se pune se rezumă la a accepta că biserica lui Neagoe este sau nu rodul unei modificări mai mult sau mai puțin radicale a fostei Mitropolii a Țării Românești de la Argeș. De aici apare a doua problemă: care era conformarea planimetrică a acestei prime biserici?

În lipsa unor săpături arheologice și a posibilității studierii paramentului original al monumentului singura modalitate de analiza de bază pe interpretări de ordin constructiv și tehnic.

⁴ Despre pronaosul bisericii voievodului Neagoe Basarab din Curtea de Argeș: Pavel Chihaiia, *Tradiții răsăritene și influențe occidentale în Țara Românească*, pp. 106-120.

⁵ Pentru această fază a studiului am pornit de la reveal publicat de către N. GHICA-BUDEȘTI în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice – Evoluția arhitecturii în Muntenia, Fascicola nr. 53-54 / 1927, Tip. „Datina Românească” - Vălenii de Munte, releveu întocmit de REISSENBERGER

În mod curios nu s-a luat în considerare posibilitatea ca meșterul Manole (**MANOLLI**)⁶ să fi păstrat mai mult din vechea Mitropolie, adică toate cele trei abside, inclusiv pilaștrii vestic ai naosului. Astfel aportul ctitoriei lui Neagoe ar putea să se reducă doar la construirea pronaosului și a articulațiilor naosului până la antecele flanchează absidile laterale

Tot intervenției lui Neagoe i se poate atribui ridicarea turlei sprijinită pe cele 12 coloane așezată deasupra fostului pronaos realizarea unui placaj de piatră la exterior și decorarea fațadelor cu elemente din piatră sculptată.

Așa cum arătam anterior, Neagoe spune despre ctitoria sa că a hotărât:

„den temelii” – formulă uzuală în vocabularul vremii pentru ctitori, dar și pentru refaceri și reparații;

„a o zidi” – probabil se referă numai la zidirea pronaosului dezvoltat;

„a o înălța” – probabil se referă la mărimea înălțimii bisericii marcată prin cele două cornișe suprapuse;

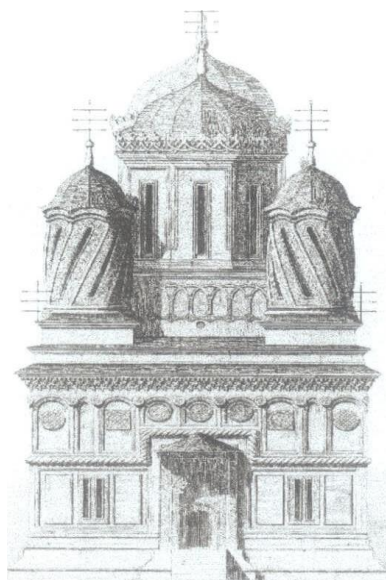
„și întării” - de ce la întărirea unei construcții noi? - nu cumva a uneia existente?

Confirmarea pare să vină din partea arheologului GH. I. CANTACUZINO care, în timpul unei reparații a trotuarului și banchetei de piatră care înconjoară biserica, că a efectuat sondaje în dreptul absidei de sud și est și a constatat existența a două fundații și a unor urme de cărbune care nu par să provină dintr-un incendiu, ceea ce întărește ipoteza păstrării absidelor și nu îmbrăcarea celor laterale cu unele mai largi sau mai restrânse.

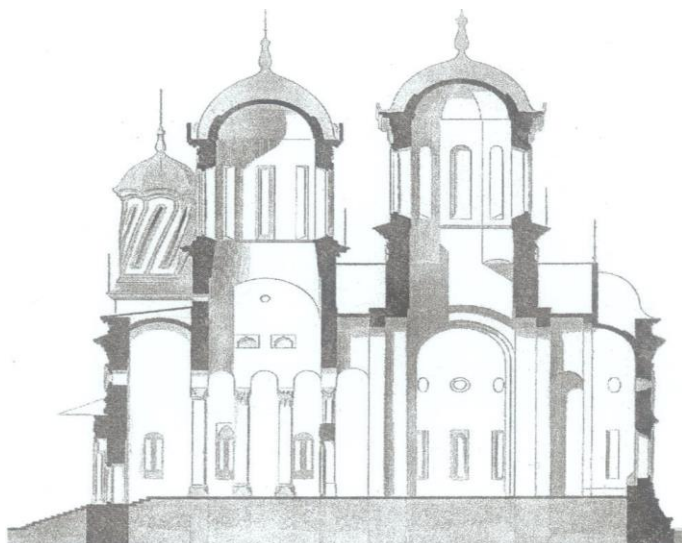
Cea mai frapantă dintre „anomaliile” care apar în conformarea planimetrică constă în nealiniera zidurilor laterale, articulațiile, din partea vestică a naosului cu cele estice de dincolo de absidile laterale și faptul că grosimea acestora este considerabil mai mică decât grosimile celorlalte ziduri.

Trebuie să observăm că grosimea pereților din releveul lui LUDWIC REISSENERGER conține inclusiv placajul de piatră apreciat la circa 20 cm - incluzând mortarul de poză și profilatura sculptată; așa că peretele de cărămidă ar fi și mai subțire decât este figurat în desen (Fig.3).

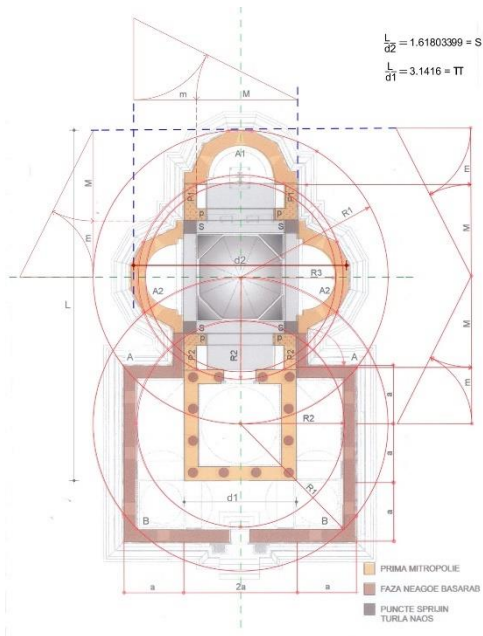
⁶ Manolli din Niasia este posibil să fie aceeași persoană cu Meșterul Manole din balada populară care circulă cu privire la această zidire și al cărui loc de baștină G. Balș îl identifică cu una dintre două localități: Nisia de lângă Tralles (Aidin) din Asia Mică sau Nyssa din Capadocia provincie vecină cu Armenia.

Fațada Vest

Secțiune

CURTEA DE ARGHEȘ- BISERICA EPISCOPALĂ STUDIU DE MORFOLOGIE COMPOZITIONALĂ

Fig. 5: Analiză morfologică și traseele ordonatoare pun în evidență regulile diferite de conformare planimetrică ale vechii mitropolii În raport cu pronaosul lui Neogoe Basarab (3)

Frapează alinierea șirurilor laterale de coloane din pronaos cu pereții de nord și sud - **P1** aflați în prelungirea absidei

altarului Aceasta conduce la ipoteza că în prelungirea șirurilor de stâlpi ar fi existat o pereche de pereți **P2** aliniați cu perechea **P1** din altar; aceștia au fost înlăturați când s-a ridicat noul pronaos păstrându-se numai ante **p**.

Cei 12 stâlpi din pronaos care susțin turla sunt dispuși după un pătrat care poate fi identificat cu fostul pronaos al construcției anterioare (Fig. 5)

Mai poate fi remarcată și egalitatea ansamblurilor **P1-p** și **P2-p** formate din fragmentele de zid nordice și sudice situate de o parte și de alta a absidelor laterale împreună cu pilaștrii adosaților.

Ar trebui să mai evidențiem și identitatea ca formă și dimensiuni a celor trei abside -

A1, A2, care par să aparțină aceleiași etape de construcție.

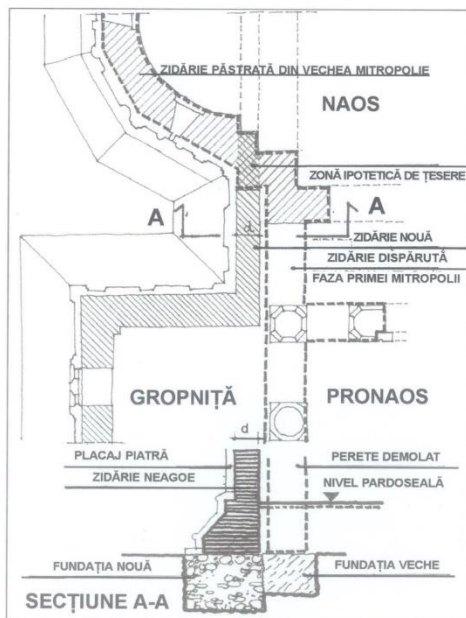
Dacă ansamblurile **P1** și **P2** făceau parte din naosul construit inițial, atunci când s-a procedat la adăugarea pronaosului supralărgit articulația dintre naos și pronaos nu s-ar fi putut realiza pe o fundație deteriorată sau nesigură.

Este de presupus că atunci întreg pronaosul împreună cu perechea **P2** erau ori prăbușiți ori puternic deteriorați.

Este logic faptul că legătura cu pronaosul ar fi trebuit să se realizeze pe noi fundații mai sigure care nu se puteau suprapune peste cele existente ci executate lateral față de acestea, întrerupând continuitatea axială **P2- P1**.

Subțierea lor în comparație cu ceilalți pereți pare să fie justificată de forma absidelor pe care nu le puteau depăși spre exterior fără ca pe fațadă să apară un decroș care să creeze o imagine dezagreabilă pe fațadele laterale (Fig. 6).

Fig. 6: Analiza posibilităților tehnice de Îmbinare a pronaosului lui Neagoe cu partea de naos păstrată din vechea mitropolie - ipoteză (3).

Pentru că poziția peretelui articulației era condiționată de îmbinarea cu absida, constructorul îl plasează dezaxat pe noua fundație și îl racordează printr-un

soclu evazat către exterior pentru a cât mai corectă repartizare a sarcinilor pe fundație. Trebuie remarcat că în ceea ce privește planul, trasarea celor două părți distincte compozițional, naosul cu cele trei abside și pronaosul supralărgit, se supun unor trasee ordonatoare diferite; naosul și altarul sunt trasate după raportul de aur iar pronaosul după rapoarte simple (Fig. 5).

Procedeele de stabilire a unor puncte compoziționale și linii ordonatoare determinante la trasarea edificiilor religioase vizau mijloace deosebit de simple - cu ajutorul sforii și țărășilor; ele țineau de meșteșug și de utilizarea unor anumite „rețete” din arsenalul geometric al meșterilor timpului. Decodificarea acestor reguli și metodele de trasare țin de o geometrie simplă și agreată de tot mai mulți cercetători.

Decodificarea traseelor duce la o concluzie deosebit de spectaculoasă. Dacă în trasarea naosului se utilizează distanța **R1** dintre centrele celor două turlă divizată în raportul de aur ⁷ pentru a obține extremitățile de la care începeau absida altarului și pronaosul, în schimb pronaosul supralărgit este trasat după rapoarte simple. Există totuși la trasarea pronaosului puncte care țin seama și de traseele construcției anterioare; este vorba în plan orizontal despre punctele **A** aflate pe cercul de rază **R1** descris cu centrul în dreptul axei turlăi naosului din care rezultă

⁷ Raportul de aur: $\varphi = M/m = (\sqrt{5}+1)/2 = 1,61803399$ cu proprietățile $\varphi^2 = 2,61803399$ și $1/\varphi = 0,61803399$.

colțurile exterioare de N-E și S-E ale pronosului. Punctele **B** situate în colțurile interioare N-V și S-V sunt dispuse în plan orizontal pe un cerc egal cu primul și situat cu centrul în dreptul axei turlei vestice (Fig. 5).

Este o dovadă că Meșterul Manole venea cu propriile lui principii de trasare dar cunoștea și chiar a ținut cont de metodele folosite de meșterii anteriori. Probabil că acesta este motivul pentru care peretele estic decroșat al pronaosului dinspre articulație nu este dispus în continuarea șirului de patru coloane care separă vizual naosul de pronaos pentru că pe acestea le așază pe fosta fundație, unde exista anterior peretele despărțitor. În schimb noul zid este trasat după propriile sale reguli de compoziție pentru care știa să rezolve sistemul de bolți fără să producă perturbații de ordin constructiv geometric și de rezolvare a sistemelor de boltire deja experimentate.

Astfel, identificându-l pe Meșterul Manole ca pe un reprezentant al unei școli de arhitectură din Asia Mică sau Capadocia școlit la Constantinopol, putem explica atât influențele maura-otomane ale decorației dar mai ales compoziția structurală a gropniței care își are fără îndoială originea într-un spațiu de tip gavit armenesc.

Gavitul provenit din arhitectura armenescă era prin excelență folosit ca loc de îngropăciune și așezat pe fațada vestică în fața intrării. În Armenia, biserici mai vechi, de sec. V-VI, au primit gavaturi în secolele XI-XIII când acest compartiment devine o modă dacă nu cumva o necesitate funcțională (Fig. 7).

Faptul că Manoli nu edifică întreaga structură a unui gavit, foarte asemănătoare cu structura edificiilor stavrocentrice și apelează la un ambulacru în jurul fostului pronaos aparținând vechii mitropolii a creat confuzii în interpretarea pronaosului de la Argeș. Formula constructivă adoptată reflectă în mod particular respectul pentru construcția inițială ctitorită de înaintașii lui Neagoe Basarab cât și față de meșterii care o realizaseră.

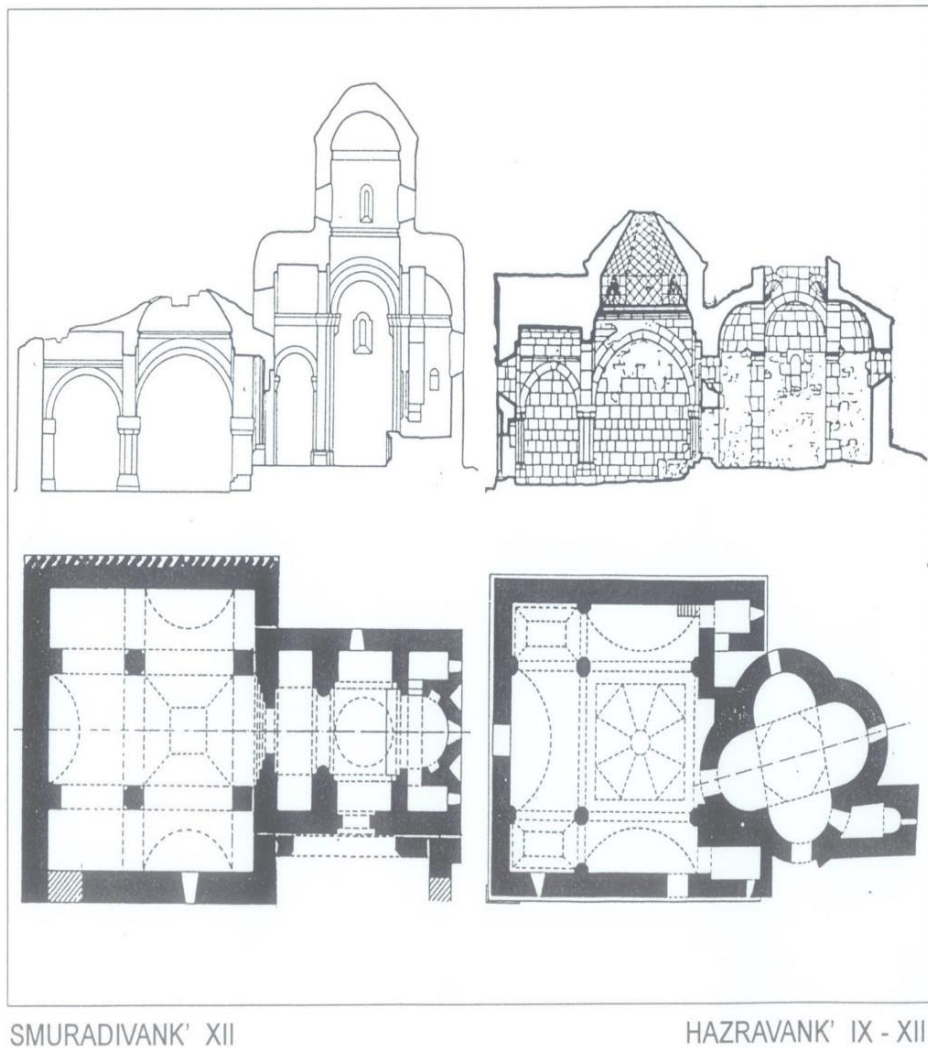
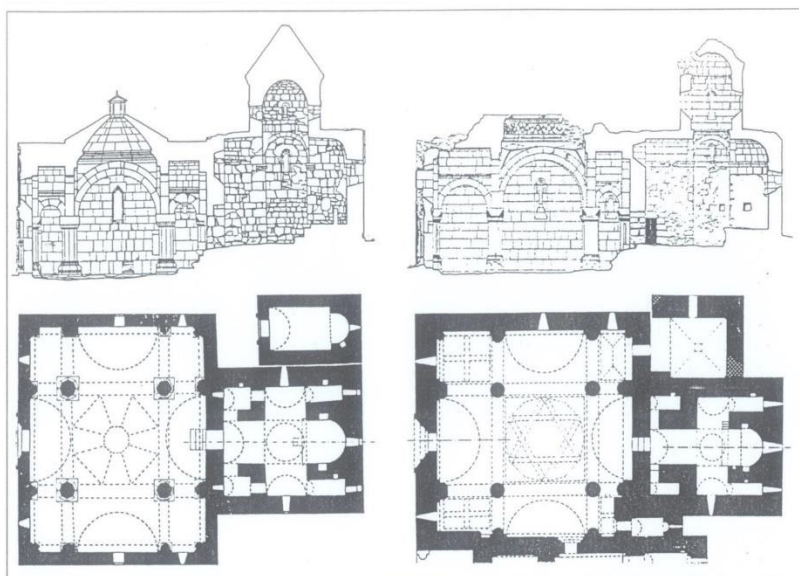
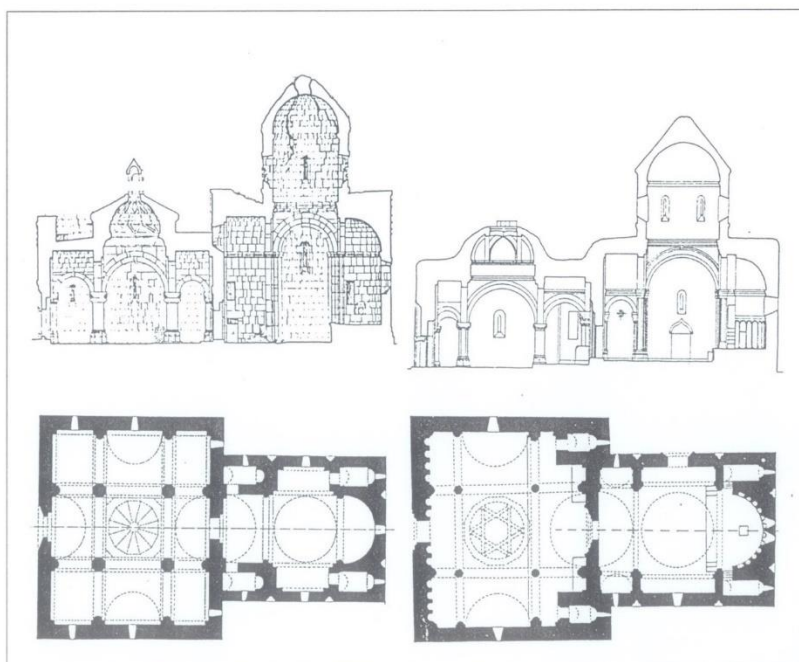

Fig. 7: Biserici armenesti cu gavit(4)

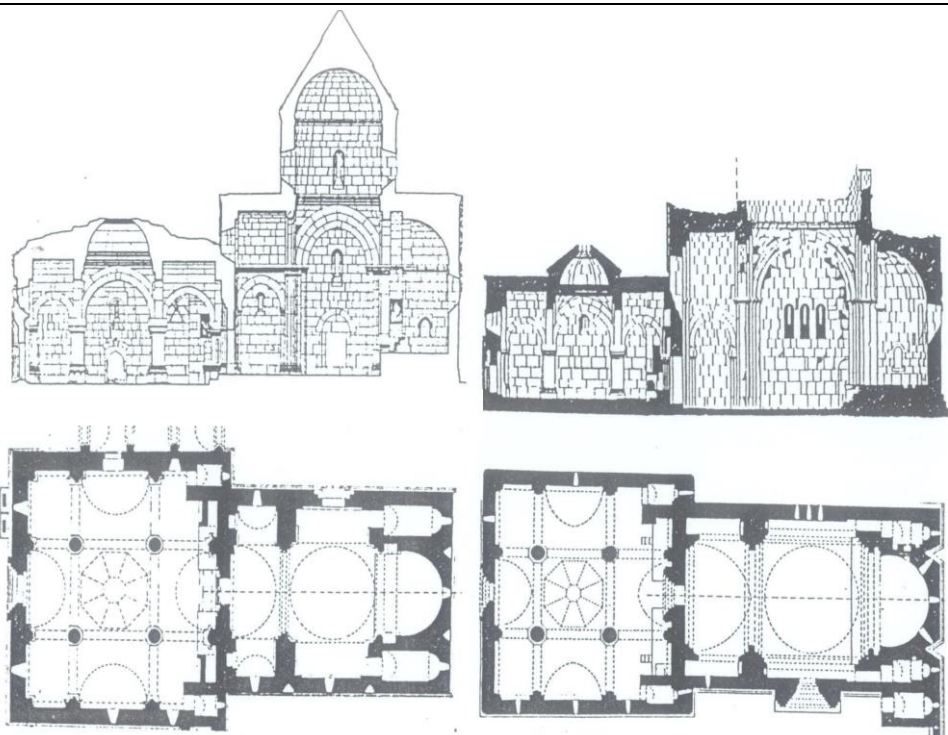
HALARCIN XI - XIII

MAKARAVANK' IX - XIII

TEHLERAVANK' XIII

HONARAȘAT XIII

GOȘAVANK' XII – XIII

KECIARIS

2. OBSERVAȚII PRIVIND DECORAȚIA ȘI COMPOZIȚIA DE ANSAMBLU LA BISERICA EPISCOPALĂ DE LA ARGHEȘ

Inconsecvențele de aliniere de ordin compozițional-structural, dimensiunile unor elemente constructive studiate anterior și diferențele de trasare geometrică trebuie completate cu alte observații.

Una dintre ele este legată de numărul de 12 coloane care susțin turla principală din pronaos, pe colțurile estice fiind amplasate alte două turle mici.

Întrebarea este: De ce a trebuit ca turla să se descarce pe un număr de 12 coloane și nu pe 4 - procedeu stăpânit încă din sec. X în arhitectura bizantină ? Se pare că au existat două motive:

1. Marcarea vechiului pronaos al fostei mitropolii

Disponerea a 4 puncte de sprijin pe fosta fundație în colțurile vechiului pronaos ar fi putut induce sarcini concentrate importante pe o fundație de care constructorul nu era sigur, cum nu era sigur nici de fundația de sub masivele P2; așa încât el distribuie descărcările pe mai multe puncte

de sprijin rezolvând astfel și integrarea vechiului ancadrament al ușii dintre naos și pronaos provenit de la vechiul edificiu.

Ar mai trebui luată în discuție și diferența dintre cele două turle ale actualei biserici; cea din naos octogonală atât pe interior cât și pe exterior, racordată la baza pătrată

prin foste trompe conice - transformate la ultima restaurare în triunghiuri plane, și cea din pronaos cilindrică la interior și octogonală la exterior.

Ferestrele celei dintâi se termină la partea superioară cu arce iar la cea de-a doua terminațiile sunt dreptunghiulare; chiar și decorația bazelor pătrate ale turlor este diferită. Diferența de manieră constructivă și decorativă dintre ele confirmă ipoteza că au fost realizate în epoci diferite și pe alte principii.

Din punct de vedere structural punctele de sprijin pe care descarcă arcele turlei din naos sunt plasate în grosimea zidurilor de contur - **S**, distanțate de terminația absidelor laterale și nu dispuse în prelungirea lor ca la Cozia sau Vodița, cu care a fost comparat naosul bisericii de la Argeș.

Cele două perechi de ante (pilaștri) din naos susțin de fapt arce dublouri menite să întărească bolta cilindrică și nu sunt suporti pentru arcele structurale ale cupolei ca la Cozia. Astfel la nivelul sistemului de boltire din naos este vădită intenția de a se marca

o cruce cu brațele longitudinale mai dezvoltate și cu cele transversale mai scurte dispuse în grosimea arcelor laterale.

Se vede că în naosul de la Argeș stâlpii care susțin cupola fac corp comun cu pereții laterali spre deosebire de Cozia unde aceștia sunt dispuși spre interior și plasați structural în dreptul absidelor laterale.

Se mai cuvine să remarcăm coerența și ordinea care există în decorația fațadei – cele două registre față de brâului median. Dacă pe toate fațadele există o coerență a modulării pe verticală a celor două registre, un singur loc face excepție. Este vorba despre unghiul intrând al articulației dintre naos și pronaos unde unui panou dreptunghiular din registrul inferior îi corespunde o arcadă și jumătate în cel superior atât pe peretele exterior al naosului cât și pe cel al pronaosului.

Considerăm că aceasta era unica soluție de disimulare a unei racordări între partea veche și cea nouă în punctul cel mai puțin vizibil. Modularea este perturbată prin decalarea articulației amintite, de pe locul în care fusese inițial fragmentul **P2** către partea exterioară, atât cât permitea grosimea ante absidei laterale.

Fig. 8: Întoarcerea decorației în dreptul articulației spre pronaos și absida laterală (3)

3. CONCLUZII

Analiza morfologică și compozițională planimetrică și structurală relevă din ce în ce mai clar că pronaosul supralărgit avea parțial funcție de cameră a mormintelor și parțial de pronaos fiind rezultatul unei modificări radicale a părții de vest a fostului edificiu.

Meșterul era unul oriental cu cunoștințe de arhitectură mauro-tomană și armenească. El își propune să amplifice planul inițial al fostei Mitropolii dărâmate parțial și părăsite, cu un spațiu de tip gavit adaptat compoziției bisericii anterioare, de la care păstrează fundațiile vechiului pronaos pe care îl integrează în compoziția sa. Din precauție racordarea cu naosul nu o face pe fundațiile vestice de dincolo de absidele laterale ale naosului - zonă pe care putea să o fi găsit dărâmată sau puternic deteriorată, ci pe fundații noi și sigure care să conducă la refacerea continuității cu restul edificiului.

Din fericire plasarea zidurilor de legătură aici, lângă fostele ziduri din naos, îi permite să se lege cu absida fără să afecteze structura turlei. Am putea bănuși că legarea nu s-a făcut în ștrepi ci prin desfacerea parțială a zidăriei absidei, în trepte și rezidire ulterioară. Astfel prin tasarea fundației noi preluarea sarcinilor se face și de zidăria și fundația veche deja stabilizate.

Ar putea fi și o altă explicație a faptului că peretele articulației este mai subțire, anume pentru a fi mai ușor și a se tasa mai puțin.

Neîncrederea meșterului lui Neagoe în fundația veche, cea a bisericii anterioare, se poate explica și prin sprijinirea turlei din pronaos pe 12 coloane în loc de 4 dispuse în colțuri; soluția este reluată mai târziu la alte biserici cu pronaos supralărgit: Biserica Mănăstirii Hurezi și Biserica Sf. Gheorghe și Biserica Mănăstirii Văcărești din București, pentru care Argeșul a constituit un prototip.

Biserica anterioară - Mitropolia Argeșului⁸, era probabil o biserică cu 3 compartimente:

- un pronaos pătrat acoperit cu o cupolă, un naos cu două abside laterale și un altar terminat cu o absidă de aceeași factură cu cele laterale (Fig. 9).

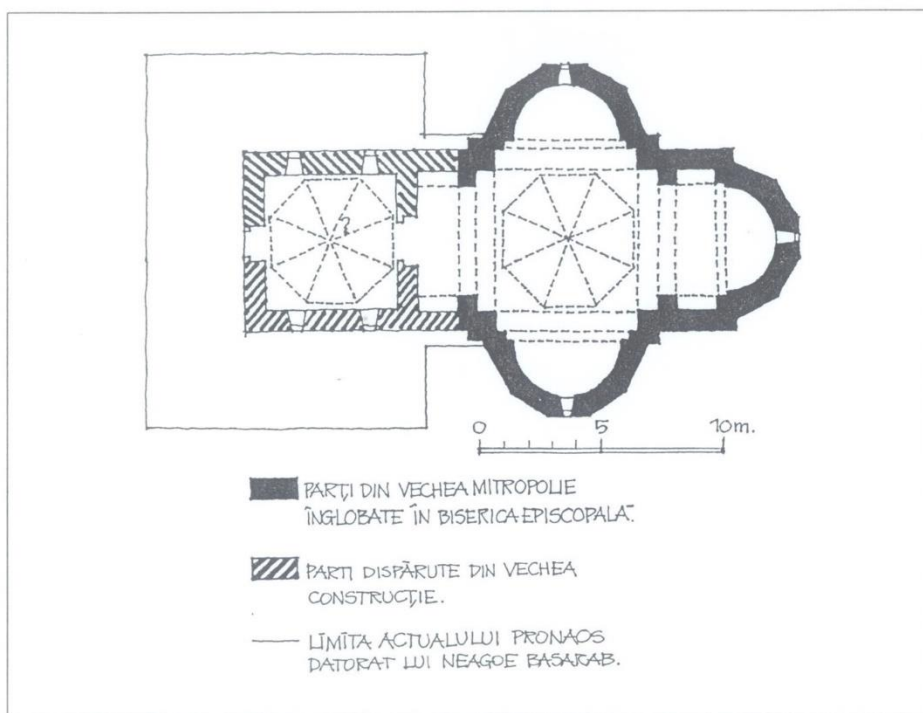

Fig. 9: Planul vechii Mitropolii ca rezultat al studiului morfologico-structural Reconstituire planimetrică arh. Sorin Minghiat (3)

Probabil că actuala turlă de pe naos este chiar cea de la origine, cu modificările aduse de intervențiile ulterioare.

⁸ Se știe că LCOMTE DU NOUY a modificat trompele conice originare cu unele triunghiulare plate.

Absidele laterale sunt dispuse în axul de simetrie al compartimentului central - naosul, cuprins între absida altarului și peretele despărțitor de pronaos.

Bolta cilindrică longitudinală era străpunsă de o turlă hexagonală atât pe interior cât și pe exterior; ea era întărită prin arce dubleuri care descărcau pe pilaștrii care mărgineau firidele ce flancau absidele laterale.

Descărcarea arcelor care susțin turla se face pe puncte imaginare de sprijin cuprinse în zidul exterior al naosului. Acestea împreună cu pilaștrii și arcele dubluri ale bolții constituie un sistem structural mai evoluat decât cel Sârbesc utilizat la Cozia sau Dealu în acest context se poate interpreta construcția bisericii de la Argeș nu ca fiind rodul unei colaborări dintre un zidar autohton și un pietrar constantinopolitan⁹ ci ca rodul integrării cu mult respect din partea unui meșter armean, sau a unui bun cunoscător al arhitecturii armenesti, a unui spațiu de tip gavit. Acesta era destinat să fie necropolă domnească, înglobând o construcție mai veche care probabil nu era deloc lipsită de valoare artistică și în orice caz bine proporționată așa cum demonstrează traseele ordonatoare.

Compozițional, meșterul lui Neagoe preia pentru pronaos planimetria unui gavit redus ca lungime pe care îl interpretează în spiritul tradiției constructive balcanice; el încununează noua construcție cu o turlă de factură sârbo-bizantină pe care o integrează părții vechi printr-o decorație de factură orientală. Un argument în favoarea acestei fuziuni este și asemănarea de siluetă, în secțiune, între Biserica de la Argeș și cea de la Lazarița-Krușevaț (Fig. 10).

Fig. 10: Asemănări de siluetă ARGES - LAZARIȚA

De altfel, în arhitectura balcanică era o tradiție marcarea spațiului destinat gropniței, printr-o turlă.

⁹ Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 284.

Pronaosul supralărgit este fără îndoială o inovație nemaiîntâlnită până la edificarea Bisericii de la Argeș, ceea ce îl determină pe autorul popular al baladei *Meșterul Manole* să remarce că era o „*Mănăstire - naltă cum n-a mai fost altă*” - probabil cum nu se mai văzuse până atunci, adică o inovație stilistică.

Pe de altă parte, așa cum observă pe bună dreptate PAVEL CHIHAIĂ, în cazul Episcopalei de la Argeș, încăperea mormintelor nu este doar o necropolă domnească ci o cameră a mormintelor care să aparțină „*domniei ca instituție*”, fie ei urmași din propria familie sau străini. Necropola trebuia să adăpostească resturile pământești ale succesorilor săi, de la care Neagoe aștepta pomenirea: continuarea daniilor, a funcționării lăcașului și deci a rugăciunilor și slujbelor pentru iertare.

Merită a fi luată în considerare că grija pentru rugăciunile și slujbele care urmau să fie rostite după moarte a fost o constantă a ortodoxiei românești. Oricum tabloul votiv înlăturat de restaurarea lui LECOMTE DU NOUY și păstrat în Muzeul Național de Artă îl înfățișează pe Neagoe Basarab împreună cu doamna Milița Despina ținând în mâini macheta bisericii văzută dinspre vest - așa cum nu se obișnuia (Fig.11).

Fig. 11: Tabloul votiv cu Neagoe Basarab și doamna Milița Despina înfățișând ctitoria lor de la Argeș (5)

Este probabil că ginerele său Radu de la Afumați și fiica sa Ruxandra au cerut lui DOBROMIR să zugrăvească tocmai ceea ce Neagoe a ctitorit, adică partea vestică a bisericii.

O reprezentare din lateral ar fi întinat probabil memoria marelui domn și cărturar, reprezentând și ceea ce el nu ctitorise. Numai pictarea părții vestice în tabloul amintit respecta realitatea și înlătura orice fel de ambiguitate referitoare la ctitoria Bisericii de la Argeș.

Fig. 12: Imaginea actuală a bisericii dinspre sud-vest (3)

SURSE

- 1. N. GHIKA-BUDEȘTI**, Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice - Evoluția arhitecturii în Muntenia, Fascicola nr. 53-54/1927, Tip. „Datina Românească” - Vălenii de Munte;
- 2. VIRGIL VĂTĂȘIANU** - Istoria artei feudale în Țările Române, vol. I, Editura Academiei RPR, 1959, p. 491;
- 3. SORIN MINGHIAT** - Desene și fotografii personale.
- 4. PAOLO CUNEO** - Architettura Armena, Editura De Luca, 1988.
- 5. Biserici și mănăstiri ortodoxe din România** – Editura Alcor Edimpex, București, 1998;
- 6. VLADISLAV RISTIC** - L'Eglise Lazarica et la place forte de Krușevaț, colecți *Monographies scientifiques et populaires* nr. 28/1989, Belgrade;

**THE PLANIMETRIC AND STRUCTURAL CONFORMITY ANALYSIS OF THE
FIRST CATHEDRAL IN CURTEA DE ARGEȘ
(Abstract)**

One of the most beautiful orthodox churches from the southern part of Romania is the one built at Curtea de Argeș in 1517 at the order of Voievod Neagoe Basarab. His architect, Manolli from Niasia, originally from somewhere in Asia Minor, he erects a magnificent building where, other voivodes – still left unmentioned by the historians, had built the old mitropoly (cathedral) of Valachia (the southern part of Romania), which apparently had never been finished.

Just how much of the old mitropoly is left under Neagoe's ruling is an issue which had caused a strong controversy, in the 1960's, between historian Arch. Grigore Ionescu and art historian Virgil Vătășianu. The first was convinced that the old building was completely demolished and rebuilt completely, while the art historian identifies decorative and technical elements which were believed to be part of the old edifice of the church, part of what we can see today.

A thorough analysis which I conducted in a study case, part of my bachelor thesis, presented in 2001 at Arch. „Ion Mincu” University in Bucharest (see note 7 in the article), led to the conclusion that indeed in the naos area there are elements which can be identified and considered as part of the first building, and also that mastercraftsman Manole's contribution is mainly focused in the pronaos area and which is shown to us through the eyes of XVIth century painter Dobromir in the church creators' portrait.

The elements that help support this hypothesis are: the existence of 2 overpassed pedestals; 2 cornices and eaves in the upper part; 2 vaulting systems at the main domes (including their decorative treatment); 2 pronaoses, the little one being marked by 12 pillars and the big one playing the part of the voivode's mausoleum, which is surrounded by 3 sides (North, South and West). But the most interesting part is the manner of putting it in proportion at the moment of establishing the planimetrics of the building. Thus 2 procedures can be distinguished, which bring to light the coexistence of the two buildings: using the „golden report” in the initial edifice and also using the simple reports when building the complex pronaos (naos = nartex and pronaos = exonartex).

In conclusion, the first mitropoly had a simple three-cusped plan similar to the „Cozia” type (the „vâlceano-morav, from Vâlcea to Moravia) to which was associated a „gavit” type complex pronaos of Armenian origin, having the role of tomb for the voievod's family.

This symbiosis practically closes the evolution of the religious edifices typologies from the Byzantium culture area.

Cuvinte cheie: Manolli din Niasia, Grigore Ionescu, Virgil Vătășianu, Curtea de Argeș.

Key words: Manolli from Niasia, Grigore Ionescu, Virgil Vătășianu, Curtea de Argeș.